
ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.78.025

О. О. КУЛІНІЧ

**ВІДПОВІДНІСТЬ ЗМІСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ
МОРАЛЬНИМ ЗАСАДАМ СУСПІЛЬСТВА
ЯК УМОВА ПРАВОМІРНОСТІ ЙОГО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ**

Стаття присвячена дослідженню умов правомірності розповсюдження художніх творів. Зокрема, однією з важливих умов є відповідність твору моральним засадам суспільства. Аналізується зміст категорії «моральні засади суспільства» відповідно до чинного цивільного законодавства. Звертається увага на окремі визначення, що наводяться у науковій літературі. Досліджуються приклади з практики, коли невідповідність твору моральним засадам було підставою для припинення його розповсюдження.

Ключові слова: художній твір, моральні засади, припинення розповсюдження, захист прав.

Кулинич О.А. Соответствие содержания художественного произведения моральным устоям общества как условие правомерности его распространения

Статья посвящена исследованию условий правомерности распространения художественных произведений. В частности, одним из важных условий выступает соответствие произведения моральным устоям общества. Анализируется содержание категории «моральные устои общества» в соответствии с действующим гражданским законодательством. Обращается внимание на отдельные определения, которые содержатся в научной литературе. Исследуются примеры из практики, когда несоответствие произведения моральным устоям было основанием для прекращения его распространения.

Ключевые слова: художественное произведение, моральные устои, прекращение распространения, защита прав.

Kulnich Olga. The conformity of the content of the work of art to moral fabric of society as a condition of the legality of its distribution

The article investigates the conditions of lawful distribution of the works of art. In particular, one of the important conditions is the conformity of the work of art morals of society. The content of the category "moral foundations of society" is analyzed under current legislation.

© КУЛІНІЧ Ольга Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Attention is paid to certain definitions contained in the scientific literature. It is studied examples from the legal practice, when the discrepancy of the work of art to the morals was the basis for the termination of its distribution.

Key words: *work of art, moral foundations, termination of distribution, protection of the rights.*

Одне з актуальних питань, що постає перед сучасним українським народом – це відродження самотутності, збереження власної культури, поваги до загально-визнаних людських цінностей, підвищення рівня духовного розвитку як всього суспільства у цілому, так і окремої людини. Важливою формою впливу на розвиток фізичної особи є результати літературно-художньої діяльності, за допомогою яких відбувається донесення інформації про вигадані чи реальні явища, події, ситуації. Вони впливають на розвиток культури та можуть створювати умови для деградації. Незважаючи на те, що норми законодавства не регулюють процес створення результатів творчої діяльності, існують підстави для обмеження розповсюдження творів у зв'язку з невідповідністю їх певним критеріям, які, на жаль, зустрічаються у різних нормативно-правових актах та не узагальнюються у єдину систему в законодавстві про авторське право та суміжні права.

У науковій літературі багато монографічних досліджень присвячено охороні результатів літературно-художньої діяльності. Серед інших дослідників слід відзначити О. В. Кохановську, Н. М. Мироненко, О. А. Підпригору, О.О. Підпригору, О.І. Харитонову, В. А. Хохлова, О. О. Штефан та ін. Їх праці всебічно висвітлюють окремі питання охорони об'єктів авторських прав та реалізації прав на них. Разом з цим, представляє інтерес дослідження окремих підстав, що є підставою для припинення поширення художніх творів, зокрема відповідність їх змісту моральним засадам суспільства.

При реалізації права на інтелектуальну, творчу діяльність, автори повинні дотримуватися моральних засад суспільства. Категорія «моральні засади суспільства» зустрічається у чинному цивільному законодавстві, але, на жаль, у зв'язку з її оціночним характером не знаходить визначення через відповідні юридично-значущі критерії, ознаки. Чинний Цивільний кодекс України¹ (далі – ЦК України) встановлює вимогу відповідності та додержання моральних засад суспільства при здійсненні цивільних прав та виконанні обов'язків (ч. 3 ст. 13, ч. 2 ст. 319 ЦК України); при застосуванні особою заходів протидії, тобто самозахисту (ч. 1 ст. 19, ч. 2 ст. 1169 ЦК України); при визначенні кола цивільних прав, що не встановлені Конституцією України, ЦК України та іншим законам (ч. 4 ст. 26 ЦК України); при визначенні змісту правочину (ч. 1 ст. 203, ч. 3 ст. 228 ЦК України); при визначенні умов у заповіті (ч. 2 ст. 1242 ЦК України); при реалізації права на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самотутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності (ч. 2 ст. 300 ЦК України) тощо.

У зв'язку з відсутністю визначення даної категорії на законодавчому рівні, слід звернутися до позицій окремих вчених, висвітлених у науковій літературі. Ю.В. Кривенко вважає, що категорія «моральні засади суспільства» охоплює народні звичаї, норми релігії та офіційну ідеологію суспільства. Зміст даної категорії слід трактувати розширено². В.М. Махінчук висловлює аналогічну думку та в результаті дослідження даного питання приходить до висновків, що моральні засади суспільства є одним з чинників цивільного законодавства в цілому та кри-

терієм визначення меж здійснення цивільних (особистих немайнових) прав. Право і мораль є регуляторами суспільних відносин і вже в цьому полягає їх органічна єдність. Одним із проявів «заповнення» певних прогалін у правовому регулюванні суспільних відносин і є застосування норм моралі (у вигляді моральних засад суспільства) як одного з критеріїв визначення меж здійснення цивільних прав загалом та особистих немайнових прав зокрема³.

При зверненні до визначення категорії «мораль», слід звернути увагу на положення, що наводяться у статті 1 Закону України «Про захист суспільної моралі»⁴ відповідно до якої суспільна мораль – це система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. Дане визначення наповнено оціночними категоріями, які можуть по-різному тлумачитися різними верствами населення, у різні історичні проміжки часу у різних країнах.

Закріплюючи принцип на свободу творчої діяльності у ст. 41, 54 Конституції України⁵, законодавець разом з тим, визначив окремі випадки, коли може бути заборонено розповсюдження твору. Відповідно до частини другої статті 442 ЦК України твір не може бути опублікований, якщо він порушує права людини на таємницю її особистого і сімейного життя, завдає шкоди громадському порядку, здоров'ю та моральності населення. Залишаючи поза межами даного дослідження порушення права на таємницю особистого і сімейного життя, слід зосередити увагу на потенційній можливості завдання шкоди громадському порядку, здоров'ю та моральності населення.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про захист суспільної моралі» закріплюються наступні обмеження щодо змісту творів. Виробництво та обіг у будь-якій формі продукції порнографічного характеру в Україні забороняються. Критерії віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер, встановлюються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері культури та мистецтв. Виробництво та обіг у будь-якій формі продукції еротичного характеру та продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, дозволяються виключно за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством. Забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка: пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички.

Духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності поміж інших об'єктів виступають об'єктом національної безпеки нашої країни відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України»⁶. В цьому аспекті твори, що не відповідають моральним засадам суспільства являють загрозу національній безпеці та розглядаються як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

У законодавстві, що регулює порядок розповсюдження інформації, зокрема об'єктів авторських та суміжних прав, визначаються вимоги щодо змісту творів,

які забороняється розповсюджувати, а також щодо окремих слів, які заборонено використовувати. Наприклад, статтею 4 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»⁷ стиль і лексика друкованих засобів масової інформації мусять відповідати загальновизнаним етично-моральним нормам. Вживання лайливих і брудяних слів не допускається. Стаття 28 Закону України «Про видавничу справу»⁸ передбачає, що діяльність у видавничій справі не може бути використана для закликів, спрямованих на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

Частиною ч. 7 ст. 40 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»⁹ закріплюється наслідки порушення законодавства про захист суспільної моралі. Зокрема, ліцензію провайдера програмної послуги може бути анульовано в судовому порядку за поданням Національної ради у зв'язку з систематичними порушеннями законодавства України про захист суспільної моралі, про авторські та суміжні права.

При здійсненні гастрольних заходів у статті 3 Закону України «Про гастрольні заходи в Україні»¹⁰ встановлюється обмеження, зокрема, не допускаються при проведенні гастрольних заходів заклики до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу і цілісності держави, розпалювання національної, класової, соціальної, релігійної та іншої ворожнечі, до пропаганди війни, тероризму й екстремізму. Не допускається проведення гастрольних заходів, що пропагують порнографію, культ насильства й жорстокості, виробництво та вживання наркотиків і психотропних речовин.

Отже, встановлені обмеження щодо розповсюдження художніх творів мають своєю метою захист моральних засад суспільства, встановлення певних рамок щодо гідної поведінки. Незважаючи на положення ст. 45-1 Закону України «Про інформацію»¹¹ (йдеться про заборону цензури та заборону втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації з боку органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб), статті 309 ЦК України, якою закріплюється загальне правило про те, що цензура процесу творчості та результатів творчої діяльності не допускається, не слід забувати викладені вище обмеження до змісту творів при створенні результатів творчої діяльності з метою забезпечення дотримання прав та інтересів третіх осіб.

З метою реалізації положень Закону України «Про захист суспільної моралі», у 2004 році було створено Національну експертну комісію з питань захисту суспільної моралі¹², яка узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення та вносить їх на розгляд Кабінету Міністрів України. Крім цього, створено Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі¹³, яка є постійно діючим консультативно-дорадчим органом з питань захисту суспільної моралі при Державному комітеті телебачення і радіомовлення України. Також в Україні діє експертна комісія з питань розповсюдження і демонстрування фільмів при Міністерстві культури і туризму України¹⁴, яка скликається у разі виникнення розбіжностей щодо визначення індексу фільму, при поданні заявником документів для одержання державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів, за згодою власника відповідних прав на фільм.

Здійснюючи свої повноваження, Експертна комісія має право встановлювати індекс фільму, який визначає глядацьку аудиторію, надавати висновки, а в разі потреби – акти мистецтвознавської експертизи. Проводячи експертизу фільмів, Експертна комісія робить висновок, на підставі якого Міністерство культури і туризму України відмовляє у державній реєстрації фільмів та видачі державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів або встановлює один з індексів, що визначає глядацьку аудиторію та відповідно до неї умови розповсюдження і демонстрування фільму. Державне агентство України з питань кіно в межах своїх повноважень, здійснює функції державного регулювання, пов'язані з розповсюдженням і демонструванням фільмів. Ці повноваження надані відповідно до статті 15 Закону України «Про кінематографію»¹⁵. Фільми, на які видані державні посвідчення на право розповсюдження і демонстрування, вносяться до державного реєстру фільмів. Сьогодні це єдиний реєстр, де є вся інформація по фільмах і дистриб'юторах, термінах дії прав на території України. Отже, в Україні фактично створено державну систему органів, що забезпечує охорону суспільної моралі.

В Україні відомі випадки заборони до розповсюдження певних художніх творів. Так, ще у 2009 році Президентська комісія з питань захисту моралі заборонила до показу фільм Квентіна Тарантіно «Хостел-2», який з успіхом пройшов у кінозал світу. Члени комісії вирішили, що такі фільми деформують психіку людей, особливо молоді, сприяють зростанню злочинності, а також пропагандують жорстокість та насилля. Крім цього, були заборонені книжки Олександра Ульянова «Женина его мечты», Валерія Коровина «Накануне империи»¹⁶.

У випадку виникнення спору щодо можливості розповсюдження художнього твору спірне питання вирішується у судовому порядку. Прикладом є спір про заборону демонстрації фільму „Код да Вінчі” та „Омен” телекомпаніями на всій території України та заборону друку та продажу на території України книги Дена Брауна „Код да Вінчі”. Було встановлено, що з врахуванням відповідних висновків експертів, Міністерством культури і туризму України прийнято рішення про надання дозволу на демонстрування і розповсюдження кінофільму на території України для домашнього та публічного комерційного відео-, телевізійного та кіно показу для аудиторії після 16 років. При розгляді справи судом не було знайдено підстав для задоволення вимог позивачів та встановлено, що дії відповідачів по справі відповідають чинному законодавству та не порушили права, свободи і законні інтереси позивачів¹⁷.

У різні часи існували художні твори (зокрема, книжки, аудіовізуальні твори) які заборонялися до публікування, зберігання, читання. Найчастіше це відбувалося із-за суперечностей їх змісту існуючим політичним, релігійним, соціальним чи морально-етичним нормам. Сьогодні основною метою органів контролю за додержанням норм суспільної моралі повинно бути здійснення ефективного контролю за змістом твору з метою запобігання деградації суспільства, сприяння розвитку особистості. Разом з цим, слід звернути увагу, що безліч різноманітних вистав, виконань, що проводяться у арт-кафе, штаб-квартирах та інших клубах не контролюються на вимогу дотримання законодавства про захист суспільної моралі. В умовах розвитку Інтернету, засобів комунікації та зв'язку існує необхідність реформування законодавства шляхом встановлення нових засобів та методів контролю за змістом творів. Ці та інші питання потребують більш ґрунтовного дослідження.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 461. 2. Кривенко Ю.В. Категорія «моральні засади суспільства» в цивільному праві України / Ю.В. Кривенко // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Одинадцять осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23-24 листопада 2012 року): у 4-х частинах. – Ч. 3. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 102-103. 3. Махінчук В.М. Моральні засади суспільства як один із чинників цивільного законодавства та критеріїв визначення меж здійснення особистих немайнових прав / В.М. Махінчук // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29-30 квітня 2004 р., м. Харків. – К.: Академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2004. – С. 258-272. 4. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV // ВВР України. – 2004. – № 14. – Ст. 192. 5. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 6. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. 7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1. 8. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 32. – Ст. 206. 9. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII // ВВР України. – № 10. – Ст. 43. 10. Про гастрольні заходи: Закон України від 10.07.2003 р. № 1115 –IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 32. – Ст. 1686. 11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // ВВР України. – 1992. – № 48. 12. Про Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1550 р. // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 46. – Ст. 3036. 13. Про затвердження Положення про Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі: Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 14.05.2004 р. № 141 // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 22. – Ст. 1532. 14. Про Експертну комісію з питань розповсюдження і демонстрування фільмів при Міністерстві культури і туризму України: Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.06.2005 р. № 390 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 27. – Ст. 1592. 15. Про кінематографію: Закон України від 13.10.1998 р. № 9/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 22. – Ст. 114. 16. Бурнос Т. Квентин Тарантино попал под запрет на Украине. Вместе с Коровиным [Електронний ресурс] / Т. Бурнос // Свободная пресса. – Режим доступу: <http://svpressa.ru/world/article/18932>. 17. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 01.11.2012 р. по справі № К-59/10 // [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27405261>

УДК 347.9

С. О. КОРОЄД

ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Розглядаються питання ефективності заочного розгляду та відповідності цього провадження інтересам позивача і відповідача. З'ясовується відповідність процедури заочного розгляду меті спрощення процесу та прискорення судового розгляду цивільних

© КОРОЄД Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук